

*С.Устич, О.Білак,
О.Бенчак, Д.Мірошніков*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО СЕРВІСУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ

Як відомо, розширення Європейського Союзу на Схід, окрім позитивних наслідків, створило також чимало серйозних ускладнень та дискомфортних явищ, найперше, в комунікаційному просторі. Запровадження візового режиму значно ускладнило комунікацію людей, зокрема, тих, хто має родинні зв'язки, а також тих, хто об'єднаний національною, культурною, конфесійною ідентичністю. Загострилися проблеми економічної активності, безробіття серед населення депресивних прикордонних регіонів. Криміногенні явища, зокрема, нелегальна міграція та контрабанда товарів, не зникли, вони набувають нових, часто, більш витончених форм. Всі ці проблеми знаходять те чи інше офіційне інформаційне висвітлення.

Але викликає подив, як мало при цьому приділяється уваги підтриманню «зворотного зв'язку» із основними суб'єктами транскордонних процесів – жителями прикордонних регіонів, тими, кого останні геополітичні зміни торкнулися в першу чергу і більш всього, – вивченню їх думок, настроїв, оцінок.

Відсутність «альтернативної» по відношенню до офіційної інформації породжує ланцюжок ***взаємопов'язаних проблем***.

Органи управління часто приймають ті чи інші рішення, не маючи повної, всебічної та достовірної інформації. При цьому вони нерідко спираються на односторонні та бюрократичні оцінки тих чи інших відомств. В результаті, такі рішення виявляються малоефективними і, по суті, не

розв'язують проблеми, а імітують їх розв'язання. За прикладами далеко ходити не треба. Взяти хоча б проблему корупції, яка, не дивлячись на демонстровані зусилля по її подоланню (до прикладу, запровадження так званої «гарячої лінії» для звернень громадян), як добре відомо, процвітає на кордоні та має місце у візовому обслуговуванні консульствами.

В свою чергу, неефективні рішення, що не вирішують проблеми по суті та послідовно, викликають їх несприйняття, чи навіть активне відторгнення населенням. Більш того, трапляється, вони провокують нові ускладнення (прикладом можуть слугувати конфліктні ситуації, що час від часу виникають на кордоні, між прикордонним персоналом та громадянами).

Тому встановлення (налагодження) «зворотного зв'язку», отримання «альтернативної» інформації про функціонування кордону є вкрай важливою умовою оптимізації транскордонного співробітництва. Вирішити ж цю головну проблему можна тільки шляхом використання спеціальних методів вивчення громадської думки, забезпечення адекватної соціологічної рефлексії транскордонних процесів.

Поняття «соціологічна рефлексія транскордонних процесів» означає як аналіз формування та розвитку самого конкретно-соціологічного знання про явище «транскордонного», так і дослідження прийомів та методів, що використовуються в конкретно-соціологічному пізнанні цього важливого феномену соціальної дійсності.

У якому ж стані є нині соціологічна рефлексія транскордонних процесів?

Найперше розглянемо діяльність у цій царині Європейського Союзу.

Відомо, що вивченням суспільних настроїв у цьому об'єднанні держав займається уповноважена структура, що зветься Євробарометром. **Євробарометр** (англ. *Eurobarometr*) – міжнародний проект регулярних опитувань громадської думки, що здійснюється під егідою Європейської Комісії [2]. Одним із основних партнерів Євробарометру є група Taylor Nelson Sofres (TNS) – світовий лідер в галузі маркетингових досліджень «на замовлення» [3].

Аналіз опублікованих Євробарометром впродовж чотирьох десятиліть і, особливо, в останні роки (після розширення Європейського Союзу на Схід) матеріалів показує, що, на жаль, серед них немає спеціальних досліджень проблем прикордоння, тим більше таких, що присвячені транскордонним процесам на новому Східному кордоні Європейського Союзу. Тільки в одному із досліджень, проведеному в 2006 році і присвяченому вивченню наслідків розширення ЄС, в дотичній формі порушуються і деякі питання функціонування кордонів та сучасного розвитку прикордонних регіонів.

Це – досить дивно, адже поза належною увагою опинився цілий пласт гострих проблем, що викликають постійні дискусії у самому Європейському Союзі (перш за все, це – проблеми міграції та безпеки). Для порівняння, інше відомство Європейського Союзу, що опікується статистикою – Євростат – в останні роки дуже активно і цілеспрямовано займається розробкою проблематики кількісної оцінки транскордонних процесів («транскордонною статистикою»), найперше, на новому Східному кордоні ЄС [4]. Цим проблемам, зокрема, була присвячена загальноєвропейська конференція керівників статистичних відомств та науковців, що відбулася в Кракові в 2011 році. Безумовними європейськими лідерами розробки проблем транскордонної статистики є польські вчені і практики. В тій чи іншій мірі соціологічні дослідження проблематики прикордоння та транскордонного співробітництва проводилися також окремо країнами, які не так давно стали членами Європейського Союзу і є сусідами України. Маються на увазі Угорщина, Словаччина, Румунія, Польща.

Що торкається України, то проблематика прикордоння і транскордонних процесів, звичайно ж, не могла і не може не цікавити наших соціологів. Ще в далекому 1988 році в Ужгородському державному університеті була створена одна із перших в Україні лабораторія соціологічних досліджень, в якій активно працювали, зокрема, відомі сьогодні українські соціологи кандидат філософських наук, доцент Ужгородського національного університету О.В. Пелін та доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту соціології НАН України, директор Центру соціальних і політичних досліджень «Соціс» О.Г. Стегній. Лабораторії також всіляко допомагав нині доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту соціології АН України, Генеральний директор TNS Україна М.М. Чурилов. Лабораторією був отриманий певний матеріал щодо впливу транскордонних процесів на міжетнічні та міжконфесійні відносини в прикордонному регіоні.

На жаль, вкрай обмежені ресурси не дозволили в той час провести повноцінне дослідження з прикордонної тематики. Друга, вже більш вдала спроба здійснити таке дослідження була зроблена в 2007 році. Тоді новостворений Інститут транскордонного співробітництва виступив ініціатором і замовником пілотного соціологічного дослідження «Новий східний кордон Європейського Союзу: питання транспарентності, безпеки і транскордонного співробітництва (Польща, Словаччина, Угорщина, Україна)». Це дослідження було виконано під керівництвом кандидата соціологічних наук, доцента П.В. Токаря [5].

До його організації було залучено дослідницькі центри, урядові та неурядові структури, місцеві органи влади, фонди та громадські ор-

ганізації – всього 10 представництв в чотирьох країнах – учасницях проекту (Польща, Словаччина, Угорщина, Україна).

Результати проведеного дослідження дають багату інформацію про актуальний стан транскордонного співробітництва між зазначеними державами, порівняльного аналізу рівня його розвитку, оцінки роботи консульських та прикордонних служб. Проте, на жаль, і це дослідження було обмежено як часом, так і фінансовими можливостями.

Ті чи інші аспекти новітнього транскордонного співробітництва знайшли своє відображення в інших проведених українськими соціологами дослідженнях як на центральному, так і на регіональному рівнях, причому не тільки на Західному, але й на східному кордонах України.

Значні можливості для здійснення масштабної і цілісної роботи із соціологічного відображення сучасних транскордонних процесів відкриває реалізація проекту «Кордони очима людей», що виконувався Інститутом транскордонного співробітництва разом із партнерами за програмою ENPI Європейського Союзу в сегменті Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна.

Загальною метою Проекту було формування соціологічного сервісу транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України. Специфічні цілі: 1) розробка методології та інструментарію соціологічного аналізу транскордонного співробітництва; 2) створення Міжнародного центру соціологічного аналізу транскордонного співробітництва (МЦСА) як спеціального механізму міжнародного моніторингу транскордонних процесів, що забезпечить надійний «зворотній зв'язок» між органами управління транскордонного співробітництва та їх безпосередніми учасниками – населенням прикордонних регіонів Угорщини, Румунії, Словаччини та України; 3) проведення стартового міжнародного соціологічного дослідження транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України; 4) розробка навчально-методичного пакету курсу «Соціологія транскордонних процесів» для впровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України.

Період реалізації Проекту: 06.2012 – 05.2014. Аплікантом проекту був Інститут транскордонного співробітництва, м. Ужгород, Україна. Партнерами: КІУТ Асоціація регіонального розвитку, м. Загонь, Угорщина, Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна.

Конкретно – соціологічне відображення транскордонних процесів (зокрема, транскордонного співробітництва) та практичне використання отриманої в результаті цього відображення конкретно-соціологічної інформації є частиною *системи інформаційного сервісу транскордонних процесів* (зокрема, транскордонного співробітництва).

Система інформаційного сервісу (СІС) транскордонних процесів (зокрема, транскордонного співробітництва) – це система, що забезпечує виконання функцій отримання (добування), введення чи збору, зберігання, пошуку, обробки, передачі та практичного використання інформації щодо генеалогії, актуального перебігу та прогнозованого розвитку сучасних транскордонних процесів (зокрема, транскордонного співробітництва). Система інформаційного сервісу має власну архітектуру, яку можна розглядати через призму різних критеріїв. З точки зору компонентного складу СІС є сукупністю елементів (блоків) власне інформаційного, технічного, програмного і організаційного забезпечення, а також персоналу.

Розбудова системи інформаційного сервісу транскордонного співробітництва здійснюється спільними зусиллями суб'єктів ТКС із різних країн. Свій внесок у розбудову СІС за вісім років свого існування вносить також Інститут транскордонного співробітництва та його партнери. Перше, закладено методологічну та методичну основу для плідної інформаційно-аналітичної роботи. ІТС розроблена система індексації та моніторингу транскордонних процесів, зокрема, транскордонного співробітництва, [6] підготовлена методика її практичного використання [7]. Виконана пілотна імплементація цієї системи через проведення індексних моніторингових досліджень транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України [8]. Відрадно, що розроблений ІТС продукт відразу знайшов практичне використання в інших сегментах нового Східного кордону Європейського Союзу. Одна із перших спроб практичного застосування методології індексації транскордонного співробітництва була зроблена в рамках проекту «Індекс ТКС – інформування зацікавлених сторін». Цей проект реалізувався в 2010-2011 рр. під егідою Міністерства закордонних справ Норвегії [9]. Ще один практичний досвід використання методології індексації транскордонного співробітництва отримано в результаті реалізації польсько-російського проекту «Рахуймося із кордонами» в 2011-2012 рр. [10].

В листопаді 2012 року, на третьому Європейському Форумі з транскордонного співробітництва у Кишиневі (ІТС, як відомо, є співорганізатором Форумів) були презентовані результати ще одного проекту «Транскордонне співробітництво на новому Східному кордоні – вивчення фінського та норвезького досвіду», виконаного за методологією порівняльного аналізу на замовлення Міністерства закордонних справ Фінляндії [11]. Інститут транскордонного співробітництва виконав порівняльний аналіз прикордоння України та Європейського Союзу.

Дуже важливим напрямом інформаційно-аналітичного блоку сервісу транскордонного співробітництва є транскордонна статистика. ІТС ініціював розробку проблеми «Сучасні транскордонні процеси та їх

статистичне відображення». Аналіз статистичного зрізу цієї проблеми очолюють відомі вчені і практики – колишній багаторічний керівник Польського статистичного відомства професор Йозеф Оленьскі та професор В. М. Симчера. Результати розробки були представлені на Всесвітньому статистичному Форумі у серпні 2013 року у Гонконзі. Ця робота виконується в рамках проекту «Краще знання – краща співпраця» Вишеградського Фонду.

Що торкається блоку інформації про генеалогію об'єкта, то тут ІТС працює у двох напрямках. Перший пов'язаний із підготовкою міжнародним авторським колективом «Нарисів новітньої історії транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні», що будуть представлені на інтерактивному сайті в он-лайн режимі та в друкованому вигляді. Ця робота виконується ІТС разом із партнерами в рамках проекту «Історія, що об'єднує». Другий напрямок – створення міжнародного Музею новітньої історії транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні – теж в он-лайн-режимі і в експозиційному варіанті, рішення щодо проектного фінансування якого прийнято нещодавно. Створено організаційний механізм імплементації теоретичних розробок – Міжнародний інститут транскордонного аналізу та менеджменту (МІТАМ). Схвалено Стратегію розвитку Інституту та його Статут. Формується його інфраструктура. За рахунок проектного фінансування вирішені питання матеріально-технічного та програмного забезпечення МІТАМ. Готується інформаційно-довідковий ресурс (ІДР), без якої неможлива ділова транскордонна комунікація суб'єктів. Підготовлений проект створення «Словника транскордонного співробітництва» на 8 мовах (англійській, українській, угорській, словацькій, чеській, польській, румунській, молдовській), а також «Глосарія термінів транскордонного співробітництва» на цих мовах. Сформовано потужне міжрегіональне експертне співтовариство (більше 40 високопрофесійних фахівців із числа науковців, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, активістів громадських організацій із різних країн).

Таким чином, є підстави стверджувати, що система інформаційного сервісу транскордонного співробітництва поступово формується.

Свідченням цього стала реалізація проекту *«Інформаційне забезпечення та імплементація інноваційних підходів в транскордонному співробітництві Словаччини і України»*, який виконувався в 2016-2017 роках Центром соціальних і психологічних наук Словацької академії наук (м. Братислава, Словаччина) та Інститутом транскордонного співробітництва (м. Ужгород, Україна) та фінансувався з гранту Норвезького королівства за допомогою Норвезького фінансового механізму та співфінансувався із державного бюджету Словацької Республіки,

В рамках проекту було розроблено інструментарій для проведення моніторингового емпіричного соціологічного дослідження, який ставить собі на меті дослідити і вивчити через призму громадської думки населення сусідніх Словаччини та України основні складові словацько-українського транскордонного співробітництва.

В анкету, розроблену групою експертів, для соціологічного дослідження було включено низку питань (блоків питань) відповідно до індикаторів, які можуть оцінити транскордонні процеси за їх основними суб'єктами – жителями прикордонних регіонів.

Питання анкети стосуються як рівня оцінки нинішнього функціонального становища кордону та взаємодії населення по різні його сторони, так і особистих поведінкових цінностей та мотивів людей, що проживають на прикордонних територіях.

В рамках проекту також проведено моніторингове емпіричне соціологічне дослідження на території Словаччини та України, з метою апробації розробленої методології соціологічного супроводу словацько-українського транскордонного співробітництва та окремих його процесів.

Дослідження проводилось методом особистого анкетування (face to face) з респондентом, котрий проживає на прикордонній території Словаччини чи України.

Далі ми наведемо низку емпіричних даних, які були зібрані в ході цього дослідження з метою їх порівняння, в розрізі ставлення до одних і тих же питань і процесів прикордонними суб'єктами цих країн.

☞ **Скільки років Ви постійно проживаєте у регіоні?**

Дослідження показало, що серед опитаних респондентів на прикордонних територіях Словаччини та України, переважна більшість населення – відповідно 63,2% та 66,4 % – усе своє життя постійно проживає в даній місцевості. Доля людей, котрі проживають тут менше, ніж 5 років, складає всього 8% та 9,9%.

Це свідчить про те, що люди, які проживають на прикордонних територіях, відносяться до категорії постійного наявного населення визначених територій, на які можна спрямовувати свою діяльність різним суб'єктам громадської та державної діяльності задля покращення ситуації в сфері транскордонного співробітництва.

☞ **Яке значення особисто для Вас, Вашої сім'ї мають відносини жителів Вашого регіону з жителями прикордонних територій сусідньої країни?**

Варто відзначити, що населення, яке проживає поблизу кордону, відзначає достатню важливість особистої взаємодії з жителями прикордонних територій сусідніх країн.

Проте спостерігається суттєва розбіжність цього показника: в Словаччині – (в різних категоріях) – до 52 %, в Україні – (в різних категоріях) – до 77 %.

☞ ***Чи маєте Ви родичів або друзів у сусідній країні?***

Важливість і необхідність відносин жителів територій по різні сторони кордону між Словаччиною та Україною підтверджується також і тим, що чимало людей мають в сусідніх країнах власних родичів чи близьких друзів. Таких в обох країнах є: в Словаччині – 26,3 %, в Україні більше – 36,5 %.

Також прослідковується взаємозв'язок двох факторів: чим більше люди мають родичів та друзів у сусідній країні, тим більш важливим є для них взаємовідносини з жителями по іншу сторону кордону.

☞ ***Як часто Вам доводиться відвідувати сусідню державу, що межує з Вашим регіоном?***

57,9 % респондентів у прикордонних регіонах Словаччини не доводилося відвідувати Україну жодного разу.

21,1 % опитаних робить це один раз на кілька років, і тільки 10,5% – кілька разів на рік.

Для порівняння:

46,3 % респондентів в Закарпатті не доводилося відвідувати Словаччину жодного разу.

Проте 22,2 % опитаних робить це один раз на кілька років, і аж 23,0% – кілька разів на рік.

Як бачимо, баланс відвідуваності між прикордонними регіонами виразно позитивний на користь української території.

Пояснення цьому явищу, мабуть, просте – для населення словацьких прикордонних територій відкритий та значно привабливіший європейський економічний простір, де воно і проявляє більше свою активність.

☞ ***Якою була мета Ваших поїздок?***

Для 15% словаків метою поїздок був туризм та економічний туризм (шопінг). Ще для 10,5 % – відвідини родичів, друзів.

21,1 % відсотків закарпатців побували в прикордонних регіонах Словаччини з метою туризму, 12,4 % – для відвідин родичів, друзів, а 5,1 % – з метою економічного туризму.

Як бачимо, мотиваційні відмінності візитів не дуже суттєві.

Прикметно, що тільки 9,5 % закарпатців їздили в Словаччину з діловою метою, а з боку словаків таку мету дослідження не зафіксувало зовсім.

☞ **Наскільки Ви задоволені можливостями відвідування сусідньої країни?**

Повністю задоволених словаків – 10,3 %, частково задоволених – 5,3 %.

Трохи краща ситуація з української сторони. Повністю задоволених закарпатців поїздкою в Словаччину – 19,1 %, частково задоволених – 19,8 %.

Незважаючи на це, рівень задоволеності можливостями відвідування сусідньої країни є низьким.

☞ **Чи виникали у Вас проблеми із виїздом до сусідньої України?**

21 % із тих жителів прикордонних регіонів Словаччини, які хотіли поїхати в Закарпаття, проблем не мали. Мали – 5,3 %.

33,1 % закарпатців під час реалізації свого бажання відвідати Словаччину теж не мали проблем. Мали – 17 %.

У 21,3 % словаків були проблеми із митним контролем, в 14,8 % українців найбільшою проблемою стало тривале очікування перетину кордону.

Прикметно, що тільки 8,5 % закарпатців мали проблеми із отриманням візи.

☞ **Будь ласка, оцініть роботу митної служби своєї країни.**

16,7 % словаків оцінюють роботу своїх митників на «задовільно», 11,1 % – на «дуже добре» і 5,6 % – на «добре».

Тобто практично всі словацькі респонденти позитивні у своїх оцінках діяльності цієї служби.

Інша справа в українців. Тут великий відсоток негативних оцінок функціонування митних органів: «незадовільно» – 10,3 %, «дуже погано» – 8,8 %. Позитивні оцінки складають тільки біля 30 %.

☞ **Будь ласка, оцініть роботу митної служби сусідньої країни.**

Оцінку «задовільно» роботі митних органів України дало 15,8 % опитаних словаків, «незадовільно» – 5,3 %.

Українці оцінюють роботу словацьких митників загалом позитивно: «добре» – 22,5 %, «задовільно» – 16,4 %, «дуже добре» – 9,4 %. Негативні ж оцінки такі: «незадовільно» – 6,1 %, «дуже погано» – 3,9 %.

☞ **Будь ласка, оцініть роботу прикордонної служби своєї країни.**

Близько 33 % опитаних словаків оцінюють роботу своїх прикордонників позитивно. Оцінки «незадовільно» не висловлено.

В українців ж великий відсоток негативних оцінок функціонування прикордонних органів: «незадовільно» – 11,6 %, «дуже погано» – 6,7 %. Позитивні оцінки складають тільки 40 % із всіх опитаних.

☞ **Будь ласка, оцініть роботу прикордонної служби сусідньої країни.**

Оцінку «задовільно» роботі прикордонних органів України дало 10,5 % опитаних словаків, «незадовільно» – 5,3 %.

Українці оцінюють роботу словацьких прикордонників так: «добре» – 20,6 %, «задовільно» – 15,3 %, «дуже добре» – 13,1 %. Негативні ж оцінки такі: «незадовільно» – 6,2 %, «дуже погано» – 2,9 %.

☞ **Які, на Вашу думку, недоліки в роботі прикордонної та митної служб Вашої країни?**

Словацькі респонденти вважають, що найбільшими проблемами цих служб є: «корупція (хабарництво) серед працівників» – 10,5 %, «високий рівень бюрократії» – 5,3 %, «повільне і байдуже обслуговування» – 5,3 %.

Українці ж мають таку думку щодо цих служб у власній державі: «корупція (хабарництво) серед працівників» – аж 22,1 %, «повільне і байдуже обслуговування» – 12,6 % «високий рівень бюрократії» – 7,8 %.

☞ **Які, на Вашу думку, недоліки в роботі прикордонної та митної служб сусідньої країни?**

Словаки про українські служби: на першому місці – «повільне і байдуже обслуговування» – 10,5 %, далі – «корупція (хабарництво) серед працівників» – 5,3 %, «високий рівень бюрократії» – 5,3 %.

Українці про словацькі служби: на першому місці – «повільне і байдуже обслуговування» – 17,9 %, далі – «високий рівень бюрократії» – 6,3 %. «корупція (хабарництво) серед працівників» – 5,9 %.

Таким чином, за оцінками пересічних людей з обох сторін кордону, головними проблемами діяльності митних і прикордонних органів є не проблеми матеріально-технічного забезпечення, про що так багато говориться (хоча і їх, звичайно, потрібно вирішувати), а рівень організації роботи і відповідальності їх персоналу.

☞ **Будь ласка, оцініть роботу Генерального консульства Словаччини в Ужгороді, що здійснює візове обслуговування жителів Закарпатської області.**

Оцінки українців загалом позитивні: «добре» – 24,6 %, «задовільно» – 12,6 %, «дуже добре» – 11,6 %. Проте є також оцінка «незадовільно» – 4,1 %.

☞ **Наскільки Ви вважаєте себе поінформованими щодо нинішніх відносин між жителями Вашого регіону та прикордонних територій сусідньої країни?**

Для встановлення цілісних і плідних взаємовідносин між жителями прикордонних територій Словаччини та України слід зважати на інформаційну складову таких стосунків. Для налагодження контактів між людьми по різні сторони кордону важливим є рівень поінформованості про відносини між сусідніми країнами та подолання певної інформаційної блокади. За даними дослідження, на думку респондентів кожної із країн, вони вважають себе не дуже добре поінформованими, чи взагалі не поінформованими майже на однаковому рівні: словаки – 83%, українці – 84%.

Це незадовільний рівень, який свідчить про низьку ефективність інформаційної складової словацько-українського транскордонного співробітництва.

- ↪ ***Наскільки Ви вважаєте себе поінформованим щодо програм транскордонного співробітництва в рамках Європейського інструменту сусідства і партнерства (ЄІСП) (2007-2013 рр.) та Європейського інструменту сусідства ЄІС (2014-2020 рр.)?***

Із цього показника поінформованості населення ситуація ще гірша: респонденти є не дуже добре поінформованими чи взагалі не поінформованими майже на однаковому рівні: словаки – 94%, українці – 92%.

- ↪ ***Наскільки Ви вважаєте себе поінформованими про проекти словацько-українського транскордонного співробітництва, що фінансуються за допомоги Норвезького фінансового механізму та державного бюджету Словацької Республіки?***

Аналогічними є результати також із цього показника поінформованості: респонденти є не дуже добре поінформованими чи взагалі не поінформованими майже на однаковому рівні: словаки – 88%, українці – 82%.

- ↪ ***З яких джерел Ви зазвичай отримуєте інформацію про відносини між жителями Вашого регіону та прикордонних територій сусідньої країни?***

Серед основних джерел, з яких населення прикордонних територій Словаччини отримує інформацію про Україну, перш за все, можна відзначити мережу Інтернет – 21,1%, загальнонаціональне телебачення своєї країни – 15,8%, місцеві та національні друковані видання (газети, журнали) – 15,8%.

Для мешканців Закарпаття лідируючими джерелами інформації є також Інтернет – 23,1 %, місцеве телебачення – 18,4 %, і, що цікаво, – особисте спілкування з близькими – 5,4 %.

Досить показовим і позитивним є та обставина, що частка людей, яка взагалі не отримує інформацію про життя сусідньої країни, досить низька: в Словаччині – 10, 5%, в Україні – 7,6%.

☞ **На Ваш погляд, наскільки об'єктивно в ЗМІ висвітлюється тема відносин між жителями прикордонних територій сусідніх держав?**

Більшість опитаних (у Словаччині – 57%, в Україні – 69%) вважає, що мас-медіа об'єктивно висвітлюють відносини між прикордонними регіонами. Це – досить позитивна оцінка.

☞ **Як Ви вважаєте, транскордонне співробітництво після розширення Європейського Союзу на Схід чийм інтересам відповідає найперше?**

Найбільша кількість респондентів у Словаччині, що визначилися (21,1%), вважає, що взаємним інтересам ЄС, України та сусідніх з нею країн, зокрема Словаччини.

В Україні ж найбільша кількість респондентів, що визначилися (27,9%), вважає, що інтересам всього Європейського Союзу, а України – 23,2%.

Це означає, що у прикордонних регіонах України варто підсилити роз'яснювальну інформаційну роботу щодо цілей Програми Східного партнерства ЄС.

☞ **Який вплив мають історичні відносини Словаччини та України на сучасне транскордонне співробітництво їх сусідніх регіонів?**

Це питання – дуже важливий параметр сучасного стану та перспектив словацько-українського транскордонного співробітництва, бо складна історична спадщина може продукувати серйозні ускладнення міждержавних та міжрегіональних відносин. Про це свідчать, зокрема, проблеми, що виникли останнім часом у взаєминах Польщі та України.

Вельми позитивно, що 62% опитаних словаків і 80% опитаних українців вважають, що історичні відносини справляють позитивний вплив на розвиток словацько-українського ТКС.

Це – значний потенціал і запорука його успішного розвитку.

☞ **Як Ви можете оцінити рівень транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Словаччини та України в економічній сфері (прикордонна торгівля, інвестиції тощо)?**

Серед словацьких респондентів змогли ідентифікувати свою позицію тільки загалом 48 % опитаних (середній – 31,6%, високий – 10,5 %, низький – 5,3 %). Більшість же – 52,6% – такої позиції не має.

Опитані ж українці демонструють значно відмінні показники. Серед них змогли ідентифікувати свою позицію 95% (середній – 58,9%, високий – 28,7 %, низький – 6,7 %). І тільки 5,8% було важко визначитися.

Ці дані, очевидно, відображають різні вектори економічної зацікавленості суб'єктів: словацьких – на утвердження своїх позицій на ринках ЄС, українських – на проникнення (в тому числі через Словаччину на ці ринки).

У зв'язку із цим, очевидно, Україні слід було б подбати про надання словацьким підприємцям таких преференцій, які б викликали б їх зацікавленість працювати в прикордонні України.

☞ **Як Ви ставитесь до людей, які приїжджають з України працювати у Вашому місті?**

Більш ніж 90 відсотків з усіх опитаних словаків загалом позитивно оцінюють це явище, і тільки 5,3 % – повністю негативно.

☞ **Як Ви можете оцінити рівень транскордонного співробітництва Вашого регіону із регіонами сусідньої держави у сфері боротьби із стихійними лихами та у сфері охорони навколишнього середовища (спільне будівництво протипаводкових споруд, реалізація екологічних програм тощо)?**

52,9 % словацьких респондентів не мають жодної інформації про таке співробітництво. 35,3 % оцінюють його «добре», 11, 8% – «дуже добре».

Схожими є і відповіді закарпатських респондентів: 21,4 – не мають жодної інформації, 52,6 % оцінюють його «добре», 14, 3% – «дуже добре».

☞ **Як Ви можете оцінити рівень транскордонного співробітництва Вашого регіону із регіонами сусідньої держави у сфері боротьби із злочинністю (боротьба проти контрабанди, нелегальної міграції, корупції тощо)?**

52, 9 % опитаних у Словаччині не мають на цей предмет власної думки, тобто не поінформовані. 29,4 % оцінюють його «добре», 11, 8% – «дуже добре».

На це ж питання українські респонденти дали такі відповіді: 21,7 – не мають жодної інформації, 47,6 % оцінюють його «добре», 11, 2% – «дуже добре».

☞ **Наскільки, на Ваш погляд, у Вашому регіоні забезпечені права національних меншин?**

Словацькі респонденти вважають, що: «забезпечені в основному» – 26, 3 %, «забезпечені повністю» – 21,1 %; ще 21, 1 % вагається із відповіддю.

Українці відповідають на це питання наступним чином: «забезпе-

чені в основному» – 51,9 %, «забезпечені повністю» – 24,0 %. Але є також критичні оцінки: «скоріше не забезпечені» – 16,5 % і навіть «повністю не забезпечені» – 3,7 %.

☞ **Чи доводилося Вам особисто чи членам Вашої сім'ї або родичам стикатися у Вашому населеному пункті з проявами дискримінації за етнічною ознакою?**

52,9 % словацьких респондентів не стикалися із такими проявами. Проте 41,2 % дали відповідь «так».

Якщо дивитися на перехресність в анкетах, то це, очевидно, пов'язано із проблемами людей ромської національності.

Що торкається українських респондентів, то 80,9 % із них дали відповідь «ні», а 12,3 % – «так».

Можна припустити, що остання оцінка в значній мірі зумовлена дискусіями навколо «русинського питання» в Закарпатті.

☞ **Чи доводилося Вам особисто чи членам Вашої сім'ї або родичам стикатися під час поїздок до регіону сусідньої держави з проявами дискримінації за етнічною ознакою?**

29,4 % з тих, хто побував в Україні, дали відповідь «ні», 5,9 % було важко відповісти.

Що торкається українців, то вони дали такі відповіді: 50,3 – «ні», 4,25 – «так».

Проте на наступне питання щодо міжнаціональних відносин отримуємо несподівано тривожні відповіді як у словацьких, так і в українському регіонах.

☞ **Чи вистачає Вам особисто впевненості, що не буде міжнаціональних конфліктів?**

Аж 42,1 % опитаних словаків відповідають, що «не вистачає», ще 31,6 % – «важко сказати, вистачає, чи ні».

І тільки 21,1 % стверджують: «вистачає».

Ще складніша ситуація в Закарпатті. Тут респонденти дали такі відповіді: 40,9 % – «не вистачає», 37,2 % – «важко сказати, вистачає, чи ні». І тільки 18,0 % стверджують: «вистачає».

Таку невідповідність позитивних оцінок сучасного стану міжнаціональних відносин у прикордонних регіонах Словаччини та України і великою невпевненістю у їх долі в майбутньому, мабуть, можна пояснити тільки загрозливим впливом зовнішніх факторів. З одного боку, гострою міграційною кризою в Європейському Союзі, з іншого – анексією Росією Криму та подіями на Сході України.

Таким чином, є підстави стверджувати, що система інформаційного сервісу транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні поступово формується.

Підсумовуючи зазначене, можна, вочевидь, зробити такі основні висновки.

1. Блок конкретно-соціологічної інформації повинен стати невід'ємною складовою частиною системи інформаційного сервісу транскордонного співробітництва, бо без встановлення надійного та систематичного «зворотного зв'язку» між суб'єктами управління та населенням ефективна співпраця сусідніх регіонів неможлива.
2. У цій системі конкретно-соціологічний компонент повинен виконувати дві основні функції:
  - а) функцію *генерування адекватної, всебічної та повної інформації* про потреби й інтереси людей, які вони виражають в своїх оцінках процесів, що відбуваються на кордоні та довкола нього;
  - б) функцію *коригування управління*, яка полягає в максимально повному врахуванні цих оцінок при підготовці та прийнятті відповідних управлінських, найперше політичних рішень.

Поки що конкретно-соціологічне забезпечення є «ахіллесовою п'ятою» системи інформаційного сервісу транскордонного співробітництва. Спільна робота партнерів ТКС сприятиме тому, щоб конкретно-соціологічне знання, як і належить, стало важливим елементом теорії і практики сучасних транскордонних процесів у Карпатському регіоні.

1. *Гальчинский А.* Україна на перехресті геополітичних інтересів. – Київ: Знання України, 2002. – 150 с.; Карпатський регіон та його роль в забезпеченні безпеки та співробітництва в Європі// Матеріали міжнародної конференції. – Ужгород: Ліра, 2008. – 230 с.
2. *Кіш Є.Б.* Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції. – Ужгород: Ліра, 2008. – 420 с.
3. *Макарычев А.С.* Пространственные характеристики трансграничной безопасности: концептуальные контексты //Безопасность и международное сотрудничество в поясе новых границ России. – Москва: НОФМО, 2002. – С. 15 – 91.
4. *Cichocki B.* The Eastern External Border of the Enlarged European Union/ Cichocki B. – Warsaw: Batory, 2004. – 153 s.
5. Slovensko-ukrainská cezhraničná spolupráca: analýza problémov a stratégia rozvoja// – Prešov: Nova, 2006. – 223 s.
6. Communication and European Frontiers// – Debrecen – Oradea: Oradea University Press, 2011. – 219 p.
7. Eurobarometr [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm
8. TNS [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tnsglobal.com/>

9. Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
10. Токар П. Нові реалії сучасних кордонів. – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2008. – 317 с.
11. Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація (на прикладі сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України) / під ред. С.І. Устича.- Ужгород: Ліра, 2012. – 119 с.
12. Посібник із індексації та моніторингу транскордонного співробітництва / під ред. С.І. Устича. – Ужгород: Ліра, 2012. – 79 с.
13. Індексні дослідження транскордонного співробітництва. – Ужгород: Ліра, 2012. – 244 с.
14. Index of TBC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.borderdialogues.eu/index>
15. Projekt „Liczmy się z granicą [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eurobalt.org.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=46&Itemid=92
16. Ex borea lux? Learning from the Finnish and Norwegian Experience of Cross-border Cooperation with Eastern Neighbours/ – Prague: ISD, 2012.